

УДК 159.923

НАТАЛІЯ БУРЕЙКО

м. Харків

nataliia.bureiko@gmail.com

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ-БІЛІНГВІВ

Обґрунтовано актуальність сучасного періоду розвитку вивчення білінгвізму та проведено експериментальне дослідження, спрямоване на визначення психологічних особливостей взаємозв'язку видів мовленнєвої діяльності у студентів-білінгвів. Виявлено кореляційний зв'язок між видами мовленнєвої діяльності у студентів-білінгвів з урахуванням показників декількох мов. Визначено, що існує пряма залежність між усіма видами мовленнєвої діяльності: читанням, письмом, аудіюванням та говорінням в рамках кількох мовних систем. Результатом роботи є визначення психологічної специфіки взаємозв'язку видів мовленнєвої діяльності студентів-білінгвів.

Ключові слова: мовленнєва діяльність, білінгвізм, мультилінгвізм, психологічний експеримент, види мовленнєвої діяльності, студенти-білінгви.

Актуальність вивчення психологічних особливостей білінгвізму криється у безпосередньому дослідженні не лише соціальної психології, якою обумовлене явище білінгвізму, а й психологічними знаннями в сферах навчання, мовлення та сприймання, спілкування, пам'яті, мотивів, емоцій та вікових особливостей людини. Питання білінгвізму та мультилінгвізму є надзвичайно цікавим, адже ще Л. С. Виготський доводить різними способами, що інтелектуальний розвиток людини безпосередньо пов'язаний з розвитком мовлення. Крім того, він зазначає, що від мовлення залежить і мислення, і особистісний розвиток, а двомовність збільшує варіативність сприймання світу.

Психологічні особливості мовленнєвої діяльності розглянуто у роботах Л. С. Виготського, А. А. Алхазішвілі, О. О. Леонтьєва, Н. В. Імедадзе, А. С. Маркосян, М. М. Васильєвої та ін. [0, 5, 7, 8, 9]. На думку О. О. Леонтьєва [7], слід виділяти психологічну та дидактичну основу оволодіння кількома мовами до яких відносяться комунікативний, когнітивний та особистісний принципи. Звісно, погляди Л. С. Виготського [5], як корифея психології мовленнєвої діяльності, пов'язані з самим процесом розвитку мовленнєвої діяльності та віковими особливостями: при переході від одного вікового етапу розвитку до іншого змінюються і психічні функції, і їх структура та співвідношення. М. М. Васильєва [8] підтримує погляди Л. С. Виготського і аргументовано говорить,

що саме врахування вікових та індивідуальних особливостей сприяє оволодінню та засвоєнню другої, третьої та інших мов. А. А. Алхазішвілі, Н. В. Імедадзе [0] та інші представники грузинської школи психології говорить про те, що з одного боку рідна мова виступає помічником в оволодіннях певними видами мовленнєвої діяльності (читання та аудіювання), а з іншого може бути перешкодою, коли мова йде про говоріння. А. С. Маркосян [8] веде мову про фактори оптимізації оволодіння нерідною мовою до яких входять: психологічно комфортні умови, лінгводидактичні та психолого-дидактичні прийоми засвоєння матеріалу.

В попередніх дослідженнях [2, 3, 4] ми акцентуємо увагу на наявності зв'язку між усіма видами мовленнєвої діяльності в рамках однієї мовної системи та експериментально спостерігаємо наявність кореляційних зв'язків між говорінням, письмом, аудіюванням та читанням на кожній з чотирьох досліджуваних нами мов у студентів-білінгвів мовних спеціальностей.

Мета дослідження – визначити психологічні особливості мовленнєвої діяльності у студентів-білінгвів, провести порівняльний аналіз наявності зв'язку між мовленнєвою діяльністю студентів-білінгвів на різних мовах.

Для дослідження застосовувався опитувальник самооцінювання рівня володіння різними видами мовленнєвої діяльності, а саме, письмо, говоріння, читання та аудіювання,

DIALANG, що визначає рівень володіння мовами та надає інформацію про сильні та слабкі сторони подібного володіння [6].

Під час процедури дослідження вимірювання рівня володіння мовленнєвої діяльності було використано опитувальник розроблений на основі загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти. В ході обробки отриманих даних дослідження були застосовані математико-статистичні методи з використанням програми STATISTICA.

Вибірку досліджуваних склали 39 студентів різних курсів мовних спеціальностей ХНУ імені В. Н. Каразіна та ХНПУ імені Г. С. Сковороди.

Обґрунтування та описання отриманих експериментальних даних наведені нижче.

Аргументи наведені в попередніх статтях [3, 4] надають змогу визначати шляхи покращення і розвитку оволодінням певним видом мовленнєвої діяльності лише в рамках конкретної мовної системи. Подібні фрейми обме-

жують існуючу багатофакторність взаємовпливів, і, на нашу думку, є слушно та важливо представити результатів кореляційного аналізу між видами мовленнєвої діяльності студентів-білінгвів мовних спеціальностей в рамках різних мовних систем, а конкретно наступних: української, російської, першої іноземної та другої іноземної [4].

Існують множинні взаємозв'язки між різними мовними системами та певним видами мовленнєвої діяльності. Розглянемо їх поетапно з детальним аналізом. Це і відображено на рис. 1.

Читання українською мовою корелює з показниками: читання першою іноземною мовою ($r = 0,59, p < 0,01$), читання другою іноземною мови ($r = 0,59, p < 0,01$), слухання першої іноземної мови ($r = 0,53, p < 0,01$) та говоріння другою іноземною мовою ($r = 0,45, p < 0,05$). Читання першою іноземною мовою має взаємозв'язок з: читанням українською мовою ($r = 0,59, p < 0,01$), слуханням української мови

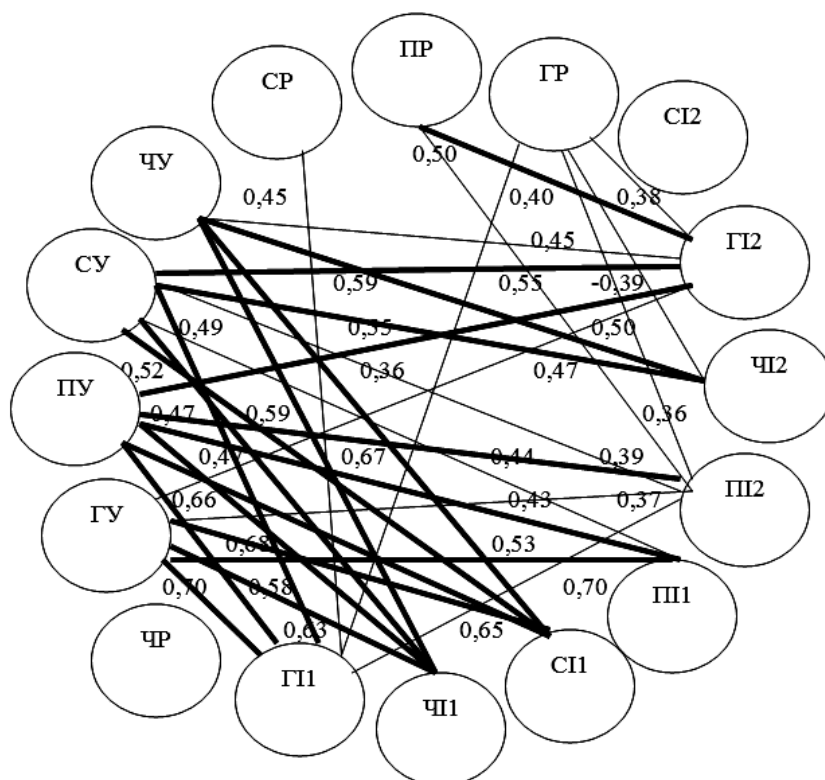

Рис. 1. Схема взаємозв'язків між усіма видами мовленнєвої діяльності:

— на рівні значущості $p < 0,01$; — на рівні значущості $p < 0,05$; ЧР – читання російською мовою; ЧУ – читання українською мовою; ЧІ1 – читання першою іноземною мовою; ЧІ2 – читання другою іноземною мовою; ГР – говоріння російською; ГУ – говоріння українською; ГІ1 – говоріння першою іноземною; ГІ2 – говоріння другою іноземною; СР – слухання російською; СУ – слухання українською; СІ1 – слухання першою іноземною; СІ2 – слухання другою іноземною; ПР – письмо російською; ПУ – письмо українською; ПІ1 – письмо першою іноземною; ПІ2 – письмо другою іноземною мовою

($r = 0,47, p < 0,01$), письмом українською ($r = 0,68, p < 0,01$), говорінням українською мовою ($r = 0,63, p < 0,01$). Читання другою іноземною пов'язано з: читанням українською ($r = 0,59, p < 0,01$), слуханням української мови ($r = 0,47, p < 0,01$), з говорінням російською ($r = -0,39, p < 0,05$). Читання російською описано вище в даній статті, і немає жодних кореляцій ні з одним з видів мовленнєвої активності, крім деяких власних, про, що вже йшла мова в попередніх наукових статтях. Отже, такий вид мовленнєвої діяльності як читання – стимулює розвиток інших видів мовленнєвої діяльності різними мовами, тому приділяючи увагу читанню можна розвивати вказані види мовлення студентів-білінгвів [4].

Письмова діяльність російською має взаємозв'язки з наступними видами мовленнєвої діяльності: письмо другою іноземною мовою ($r = 0,39, p < 0,05$), говоріння другою іноземною ($r = 0,50, p < 0,01$). Письмо українською мовою корелює з: читанням першої іноземної мови ($r = 0,68, p < 0,01$), письмом першої іноземної мови ($r = 0,67, p < 0,01$), з письмом другої іноземної мови ($r = 0,47, p < 0,01$), з слуховим сприйняттям першої іноземної мови ($r = 0,65, p < 0,01$), з говорінням першою іноземною мовою ($r = 0,58, p < 0,01$) та говорінням другою іноземною мовою ($r = 0,55, p < 0,01$). Письмова діяльність першою іноземною мовою взаємопов'язана з: письмом українською ($r = 0,67, p < 0,01$), слуханням українською мовою ($r = 0,44, p < 0,05$) та говорінням українською мовою ($r = 0,70, p < 0,01$). Письмо другою іноземною мовою корелює з письмом російською мовою ($r = 0,39, p < 0,05$) та українською мовою ($r = 0,47, p < 0,01$), а також з слуханням українською ($r = 0,36, p < 0,05$), говорінням російською мовою ($r = 0,36, p < 0,05$), говорінням українською мовою ($r = 0,43, p < 0,05$) та говорінням першою іноземною ($r = 0,37, p < 0,05$) [4]. Знову таки, приходимо до думки, що конкретний вид мовленнєвої активності може забезпечувати розвиток та прогрес мовленнєвої діяльності в її різних проявах та різними мовами.

Говоріння російською, українською та двома іноземними мовами повністю співвідносяться з тими кореляціями, що були описані у попередніх абзацах. Тобто, говоріння другою іноземною залежить від: читання українською мовою ($r = 0,45, p < 0,05$), письма

російською ($r = 0,50, p < 0,01$) та українською ($r = 0,55, p < 0,01$), аудіювання українською мовою ($r = 0,55, p < 0,01$), а також від говоріння російською ($r = 0,38, p < 0,05$) та українською ($r = 0,50, p < 0,01$) мовами. Стосовно говоріння першою іноземною мовою, то це корелює з: письмовою діяльністю українською мовою ($r = 0,58, p < 0,01$), письмовою діяльністю другої іноземної мови ($r = 0,37, p < 0,05$), з слуханням російською та українською відповідно ($r = 0,45, p < 0,05$) і ($r = 0,49, p < 0,01$), говорінням російською ($r = 0,40, p < 0,05$) та українською ($r = 0,70, p < 0,01$) мовами. Кореляції говоріння українською: читання першою іноземною ($r = 0,63, p < 0,01$), письмо першою іноземною ($r = 0,70, p < 0,01$), письмо другою іноземною ($r = 0,43, p < 0,05$), слухання російською ($r = 0,41, p < 0,05$) слухання першою іноземною ($r = 0,66, p < 0,01$) мовою, а також говоріння першою ($r = 0,70, p < 0,01$) та другою ($r = 0,50, p < 0,01$) іноземними мовами. Говоріння російською корелює з говорінням другою іноземною мовою ($r = 0,38, p < 0,05$) та письмовою діяльністю другою іноземною мовою ($r = 0,36, p < 0,05$) [4]. Таким чином, процес говоріння тісно переплітається як і всі інші види мовлення в рамках різних мовних систем не тільки між собою, але й з іншими видами мовленнєвої діяльності.

Слухове сприйняття або аудіювання російською мовою має кореляційні зв'язки з українською мовою ($r = 0,48, p < 0,01$), з говорінням російською та українською мовами відповідно ($r = 0,48, p < 0,01$) і ($r = 0,41, p < 0,05$), а також з говорінням першої іноземної мови ($r = 0,45, p < 0,05$). Слухання українською має взаємозв'язки з: читанням першою іноземною ($r = 0,47, p < 0,01$) та читанням другою іноземною мовою ($r = 0,47, p < 0,01$), письмовою діяльністю першою іноземною ($r = 0,44, p < 0,05$) та другою іноземною ($r = 0,36, p < 0,05$), слуханням російською мовою ($r = 0,48, p < 0,01$), слуханням другої іноземної ($r = 0,52, p < 0,01$), говоріння першою іноземною ($r = 0,49, p < 0,01$) та говоріння другою іноземною ($r = 0,55, p < 0,01$) мовами. Аудіювання першою іноземною мовою корелює з: читанням українською мовою ($r = 0,53, p < 0,01$), письмом українською мовою ($r = 0,65, p < 0,01$), слуханням українською мовою ($r = 0,52, p < 0,01$) та говорінням українською мовою ($r = 0,66, p < 0,01$) [4]. Слухання другою

іноземною мовою має лише власні кореляційні зв'язки, які вже були описані в попередніх наукових статтях. Аудіювання, також відображає своєрідні закономірності та тенденції перетину описаних видів мовлення в різних мовних системах.

За даними кореляційного аналізу приходимо до висновку, що нам таки вдалося виявити психологічні особливості мовленнєвої діяльності у студентів-білінгвів та провести спробу порівняльного аналізу взаємозв'язку між мовленнєвою діяльністю студентів-білінгвів на різних мовах. Про те, частково наше дослідження спростовує позицію А. А. Алхазішвілі [0], оскільки нам вдалося визначити, що рідна (звична) мова не є перепорою в оволодінні певними видами мовленнєвої діяльності, правильно сказати, що вона або ніяким чином не впливає, або ж впливає позитивно на засвоєння тих, чи інших видів мовленнєвої діяльності різних мовних систем у студентів-білінгвів. Окрім того, робимо висновки про те, що мовленнєві зв'язки являють собою дуже складну систему категорій, яку необхідно досліджувати комплексно.

Проведене експериментальне дослідження надало нам змогу особливості мовленнєвої діяльності у студентів-білінгвів та провести спробу порівняльного аналізу взаємозв'язку між мовленнєвою діяльністю студентів-білінгвів різними мовами. З'ясувалося, що залежно від виду мовленнєвої діяльності виникає можливість фіксувати та корегувати рівень інших її видів діяльності. Тобто виявлено, що чим вищий рівень у досліджуваного за конкретним видом мовленнєвої діяльності, тим вищим буде і рівень усіх інших її видів мовлення, причому це характерно для кількох різних мовних систем, та пов'язано зі специфікою індивідуального та вікового аспекту, а припускаємо нейропсихологічний аспект впливу. Данні психологічного експерименту надають можливість обговорювати здатність

до опосередкованого розвитку конкретного виду мовленнєвої діяльності серед студентів-білінгвів, що надає їм більших адаптивних та конкурентоспроможних ресурсів для успішного функціонування в сучасному інформаційному суспільстві. Подальші кроки будуть спрямовані в сторону вивчення особливостей мовленнєвої діяльності з позиції білінгвальної освіти, вивчення місця та ролі комунікативного, когнітивного та особистісного принципів володіння кількома мовами та психологічних механізмів і закономірностей полілінгвізму, полікультуралізму серед студентів-білінгвів.

Список використаних джерел

1. Алхазішвили А. А. Основы овладения устной иностранной речью: учебное пособие / Алхазішвили Арчил Арчилович. — М. : Просвещение, 1988. — 128 с.
2. Бурейко Н. О. Методологічні засади психологічного дослідження білінгвів у наукових підходах до психолінгвістичної типології білінгвізму / Н. О. Бурейко // Вісник ХНПУ. Серія «Психологія». Випуск 48. — Харків : ХНПУ, 2014. — С. 22—29.
3. Бурейко Н. О. Програма психологічного дослідження особливостей функціонування загального та соціального інтелекту у студентів-білінгвів / Н. О. Бурейко // Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Психологія. — Харків : ХНПУ, 2014. — Вип. 49. — С. 24—32.
4. Бурейко Н. О. Психологічні особливості взаємозв'язку видів мовленнєвої діяльності студентів-білінгвів / Н. О. Бурейко // Журнал науковий огляд. — К., 2015. — Вип. № 9 (19). — С. 96—106.
5. Выготский Л. С. Мышление и речь / Лев Семенович Выготский. - Изд. 5, доп. — М. : Лабиринт, 1999. — 352 с.
6. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. — К. : Ленвіт, 2003. — 273 с.
7. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики / Алексей Алексеевич Леонтьев. — М. : Смысл ; СПб. : Лань, 2003. — 287 с.
8. Маркосян А. С. Очерки теории овладения вторым языком / А. С. Маркосян. — М. : УМК Психология, 2004. — 384 с.
9. Морозова И. С. Технологии оптимизации речевой деятельности личности в условиях билингвизма / И. С. Морозова, Н. А. Маханькова. — Кемерово : Кузбасс. вуз. издат, 2008. — 159 с.

NATALIA BUREIKO
Kharkiv

PSYCHOLOGY FEATURES OF SPEECH ACTIVITY AMONG BILINGUAL STUDENTS

The topicality of the current stage of bilingualism research is covered and the experimental research aimed at determining psychological features of kinds of speech activity relationship among bilingual students is done. The correlation between kinds speech activity among bilingual students considering the indices of several languages is determined. Direct relationship between all kinds of speech activity: reading,

writing, listening and speaking within several language systems is discovered. The work resulted in discovering psychological features of relationship of kinds of speech activity among bilingual students of language departments.

Key words: speech activity, bilingualism, multilingualism, psychological experiment, kinds of speech activity, bilingual students.

НАТАЛІЯ БУРЕЙКО

г. Харьков

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РЕЧЕВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ У СТУДЕНТОВ-БИЛИНГВОВ

Обосновано актуальность современного периода развития изучения билингвизма и проведено экспериментальное исследование, направленное на определение психологических особенностей взаимосвязи видов речевой деятельности у студентов-билингвов. Выявлено корреляционную связь между видами речевой деятельности у студентов-билингвов с учетом показателей нескольких языков. Определено, что существует прямая зависимость между всеми видами речевой деятельности: чтением, письмом, аудированием и говорением как в рамках нескольких языковых систем. Заключением работы стало раскрытие психологической специфики взаимосвязи видов речевой деятельности студентов-билингвов.

Ключевые слова: речевая деятельность, билингвизм, мультилингвизм, психологический эксперимент, виды речевой деятельности, корреляционный анализ, студенты-билингвы.

Стаття надійшла до редколегії 19.02.2016

УДК 159.9

ЯНА ВЕРЕЩИНСЬКА

yanavlasenko2403@mail.ru

м. Харків

СТРУКТУРА СОЦІАЛЬНО-ПЕРЦЕПТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА

У статті представлений теоретичний огляд структурних компонентів соціально-перцептивної компетентності особистості, а саме: рольових, соціально-інтелектуальних та емоційно-інтелектуальних здатностей. Доведено зв'язок естетичного компоненту соціально-перцептивної компетентності з показниками рольової гнучкості, ролей консультанта і психотерапевта, соціального та емоційного інтелекту. Охарактеризовано структуру соціально-перцептивної компетентності майбутнього психолога, до складу якої входять естетично-емоційний, рольовий, соціально-інтелектуальний та емоційно-інтелектуальний компонент, і де ключовою характеристикою є обізнаність в естетичних особливостях соціальної перцепції.

Ключові слова: соціально-перцептивна компетентність майбутнього психолога, естетичний компонент соціальної перцепції, рольова компетентність, соціальний інтелект, емоційний інтелект, ролі психолога.

В умовах динамічних соціально-економічних перетворень, які відбуваються в Україні і супроводжуються як позитивними змінами, так і суттєвими складнощами, підвищується суспільний запит на психологічну допомогу населенню, що, в свою чергу, потребує достатньої кількості висококваліфікованих психологів-практиків, які відрізняються

не тільки володінням спеціальними знаннями, уміннями, навичками, але й високим рівнем особистісної підготовки та психологічної компетентності.

Міра наукової розробки проблеми окреслена дослідженнями професійної діяльності та особистості психолога О. Ф. Бондаренка, А. А. Вербицького, Ж. П. Вірної, Н. М. Дідик,